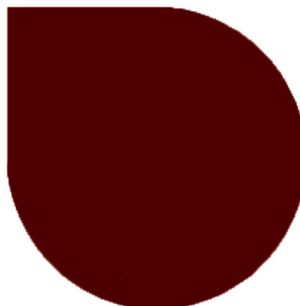

Stölder och kulturarv

Konferensrapport

16 mars 2016, Stockholm

Riksantikvarieämbetet 2016
Box 1114
621 22 Visby
www.raa.se
registrator@raa.se

Foto: Riksantikvarieämbetet, där inget annat anges.
Upphovsrätt enligt Creative Commons licens CC BY.
www.creativecommons.se/om-cc/licenserna/

Innehåll

Förord	5
Maria Adolfsson, Ingela Chef Holmberg & Erika Hedhammar, <i>Riksantikvarieämbetets arbete med stölder och kulturarv</i>	6
Kenneth Mandergrehn, <i>Hotet mot vårt kulturarv – erfarenheter och visioner</i>	8
Håkan Hedlund, <i>SSF Stöldskyddsföreningen – oberoende säkerhetsrådgivare</i>	9
Inger Louise Flatval, <i>Sikkert og bevisst!</i>	10
Carolina Svensson, <i>Så förebygger man stölder i hembygdsföreningar</i>	11
Greger Bergvall & Jan Ottosson, <i>“Cold case” – Erfarenheter av insiderstölder på Kungl. biblioteket</i>	12
Rickard Isaksson & John Rothlind, <i>Stölder från svenska kyrkor 1995–2014</i>	13
Stefan Anderberg & Anders Hansson, <i>K-SÄK, ett nätverk för kulturarvssäkerhet i Stockholm</i>	14
Lotta Lindley, <i>Astrolabiets återkomst – unikt stulet föremål återlämnat till Skoklosters slott</i>	15
John Rothlind & Alissa Anderson, <i>Kriminalteknisk skyddsmärkning</i>	16
Ulf Malmqvist, <i>Polisens pilotprojekt MärkDNA</i>	17
Jan-Åke Törnhage, <i>Polisens godsspaning</i>	18
Ingela Chef Holmberg & Erika Hedhammar, <i>Hur påverkas vi i Sverige av det som sker med kulturarvet i Syrien och Irak?</i>	18
Presentationerna från seminariet	20
Litteraturlista i urval om stölder och kulturarv	20
Användbara länkar om stölder och kulturarv	21
Bilaga 1: Program för konferensen Stölder och kulturarv	23

Förord

Tyvärr sker det en hel del stölder från vårt gemensamma kulturarv i museer, kyrkor, arkiv, bibliotek och hembygdsgårdar. Långt ifrån alla dess föremål som stjäls kommer tillbaka till sin ägare. Det är inte ens alltid man har polisanmält stölden och ibland har det visat sig att det går lång tid innan man upptäcker att föremål är borta.

16 mars 2016 arrangerades seminariet ”Stölder och kulturarv” på Naturhistoriska riskmuseet i Stockholm. Seminariet anordnades i samarbete mellan Riksantikvarieämbetet, Naturhistoriska riksmuseet och Polisen. Syftet var att öka kunskapen om stölder och stöldförebyggande arbete för museer, kyrkor, arkiv, bibliotek, hembygdsgårdar och andra kulturarvsinstitutioner.

Under seminariet presenterade Riskantikvarieämbetet, Polisen, Stöldskyddsföreningen och Hembygdsförsäkringen sitt arbete med stölder. Kungliga biblioteket, Svenska kyrkan och Skoklosters slott berättade om stölder som har inträffat nyligen och vad de har lärt sig av dessa. Under de senaste åren har kriminalteknisk märkning eller DNA-märkning blivit en vanlig märkmetod. Både Polisen och Riksantikvarieämbetet presenterade sina erfarenheter av dessa märkningar. Seminariet avslutades med en presentation av internationella kulturarvsbrott som sker i Syrien och Irak och hur de påverkar oss i Sverige.

Utvärderingen av seminariet visade på att det hade varit ett uppskattat program. Deltagarna uttryckte där en önskan om att läsa sig mer om konkreta åtgärder och fler exempel. Det finns ett behov av att fortsätta att mötas och lära sig mer om dessa frågor i seminarier eller workshoppar.

Seminariet fick mycket uppmärksamhet i media och resulterade i flera radiointervjuer och tidningsartiklar.

Denna rapport är tänkt som en kortare sammanställning av presentationerna från dagen. Vi har även samlat ett urval av litteratur och länkar som kan vara användbara för den som vill fördjupa sig i frågor om stölder av kulturarvsföremål.

Stort tack till Polisen och Naturhistoriska riksmuseet som var till stor hjälp för att kunna genomföra seminariet.

För organisatörerna

Erika Hedhammar, Ingela Chef Holmberg, Maria Adolfsson och Maria Rossipal,
Riksantikvarieämbetet.

Riksantikvarieämbetets arbete med stölder och kulturarv

Maria Adolfsson, Ingela Chef Holmberg & Erika Hedhammar, Riksantikvarieämbetet

När föremål stjäls från museer, kyrkor, arkiv och bibliotek väcker det ofta starka känslor. Ett exempel är den uppmärksammade stölden av Monalisa som utfördes av museitjänsteman från Louvren 1911. En annan välkänd stöld är rånet på Munch-museet 2004 där man fick med sig tavlan Skriet. I Sverige har det skett uppmärksammade konststölder genom ett rån på Nationalmuseum 2000 och ett inbrott i Moderna museet 1993. Vid dagens seminarium kommer vi att få höra mer om stölderna från Kungliga biblioteket i Stockholm och kyrkorna i Norrland. Då kommer vi få höra vilka lärdomar man har gjort av stölderna.

Kulturföremål i museer och kyrkor är en del av vårt gemensamma kulturarv. Stölder av dessa innebär att de inte blir tillgängliga för publik. Dessutom tas föremålet från sin kontext.

Enligt Riksantikvarieämbetet instruktion ansvarar myndigheten för frågor om kulturarvet. Ansvaret omfattar i första hand frågor om kulturlandskap, kulturmiljöer och kulturföremål. Riksantikvarieämbetet ska vara pådrivande och stödjande inom sitt verksamhetsområde. Riksantikvarieämbetet är också central myndighet för kulturmiljölagens 5-8 kapitel som rör utförelse och återlämnande av kulturföremål.

Sedan 2013 driver Riksantikvarieämbetet ett nätverk om frågor kring stölder och kulturarv. Nätverket består av handläggare från 15 myndigheter och organisationer. Dessa ses fyra gånger om året för att samverka om frågor som rör stölder från museer, kyrkor, arkiv och bibliotek. Nätverkets syfte är att vara en kontinuerlig mötesplats för frågor om stölder och stöldförebyggande arbete inom kulturvårdsarbetet. Det handlar om att utbyta information om inträffade stölder och hur man gemensamt kan förebygga dessa stölder.

Det är inte sällan kulturföremål som blir stulna också tas ut ur landet. Avsaknad av inre gränskontroll kompenseras sedan 1993 genom direktiv om återlämnande av olagligt utförda föremål som lokaliseras inom EU.

Återlämnandedirektivet rör den administrativa delen i en process att få tillbaka stulna kulturföremål som förts ut olagligt. Denna del kompletteras därför vid behov en brottmålsprocess och bör vanligtvis inträffa efter att denna avslutats då det t.ex. av olika anledningar inte gått att få hem alla föremål av eller inte gått att lokalisera alla föremål under tiden den juridiska prövningen pågått. Direktivet gäller inte retroaktivt utan avser kulturföremål som förts ut olagligt efter den 1/1 1993.

Från Adolfssons, Chef Holmbergs & Hedhammars presentation.

Talan om återlämnande kan väckas om medlemsstaten visar att det begärda föremålet är ett kulturföremål som har förts bort olaglig.

Direktivet har utnyttjats sparsamt och har ansetts vara ineffektivt. För Sveriges del saknas helt erfarenheter av tillämpning. Därför har EU-kommissionen omarbetat direktivet.

Tre avgörande förändringar och förbättringar i det nya direktivet som trädde i kraft den 18 december 2015 är:

1. Det är medlemsstatens nationella lagstiftning i fråga om kulturföremål som avgör om direktivet kan användas, dvs. om det stulna och sedan utförda föremålet kan begäras återlämnat eller inte.

2. Flera tidsfrister har förlängts, t.ex. ifråga om det drabbade landets rätt att kontrollera lokaliserade kulturföremål och väckande av talan.

3. Tydligare kriterier för vad som avses med att en innehavare visat ”vederbörlig omsorg och uppmärksamhet” vid anskaffandet av ett kulturföremål har införts.

Föremål som är tillståndspliktiga enligt kulturmiljölagen är att betrakta som kulturföremål i direktivets mening. Kulturföremålet måste vara olagligen bortfört om det ska kunna återlämnas med stöd av direktivet. Olagligt bortfört innebär bortfört i strid mot landets utförelse regler. Det kan därmed uppstå fall där ett stulet kulturföremål tas ut ur landet men där själva utförelsen inte kan anses olaglig och därmed kan ett återlämnande med stöd av direktivet inte bli aktuellt.

Det omarbetade återlämnandedirektivet som trädde i kraft vid årsskiftet innehåller även en bestämmelse som är helt ny och där det finns stora förväntningar på att den ska bidra till att direktivet tillämpas i betydligt större omfattning än vad som varit fallet under de första dryga 20 åren. I syfte att EU:s medlemsstater ska börja samarbeta och samråda effektivare med varandra kring frågor om olaglig utförelse och återlämnande ska en modul i det befintliga informationssystemet för den inre marknaden (IMI) som särskilt anpassats för kulturföremål användas. I modulen finns fördefinierade formulär för underrättelser av olika slag. Behöriga att använda IMI för kulturföremål är Riksantikvarieämbetet, Kungliga Biblioteket, Riksarkivet, Nationalmuseum och Nordiska museet. Även Tullverket och Polisen kommer att vara registrerade som användare.

Riksantikvarieämbetet driver ett arbete för god samlingsförvaltning. I det arbetet ingår att stötta förvaltare av kulturarvsföremål genom att bidra med kunskap. Det sker genom att anordna seminarier och ta fram handböcker och verktyg. Mer kunskap om arbete för att förebygga stölder har länge varit efterfrågat. Några exempel på detta är detta seminarium, men även handböcker och Vårda väl-blad. (Se litteratur- och länklista.) Riksantikvarieämbetet har tagit fram den webbaserade ”Handbok för katastrofberedskap och restvärdesräddning för konst- och kulturhistoriska samlingar, byggnader och miljöer.” I handboken finns exempel och checklistor. Vi vet att man läser boken och nu hoppas vi även att ni även ska göra dessa förberedelser. Verktöget SAK är en självskattning för museer och andra organisationer som förvaltar samlingar. Med hjälp av självskattningen kan organisationen skaffa sig en översiktlig bild av den egna samlingsförvaltningen när det gäller vård- och bevarande frågor inom nio olika områden, varav säkerhet är ett.

Vi hoppas att den här dagen ska inspirera till att arbeta stöldförebyggande. Eftersom samvekan är viktigt för att förhindra stölder hoppas vi att ni också kommer att knyta nya kontakter under dagen.

Hotet mot vårt kulturarv – erfarenheter och visioner

Kenneth Mandergrahn, polisintendent, Nationella operativa avdelningen (NOA)

Kulturarvsbrott – en brottslighet som berör oss alla. Brottsligheten omsätter stora värden och är i sin omfattning global och då inte minst i de oroshärdar vi ser idag. Det är inget nytt fenomen utan har funnits i alla tider. Allt från Lasse-Maja till de uppmärksammade stölderna från våra stora museer, bibliotek, kyrkor och andra institutioner och församlingar. Ett brott som väcker relativt liten uppmärksamhet men som på sitt sätt är allvarligt är stölder från hembygdsgrändar och lokala museer men även metallstölder från kyrkor och kyrkogårdar vilket drabbar lokalsamhället på ett mycket påtagligt sätt. Föremålen fungerar ofta som en historisk länk i lokalsamhället där föremålen funnits och brukats i många generationer. I andra fall handlar det även om stora ekonomiska värden där tidigare generationer med stora uppoffringar bekostat kyrkan i byn som någon sedan vandaliserar genom att stjäla koppartak, hänggrännor och åskledare med stora skador som följd. Även plundringar av fornminnesområden är ett problem såväl här som i ett internationellt perspektiv.

Larm, kameror och vakter är naturligtvis viktigt för att skydda de oersättliga föremålen men det finns även mycket man kan göra, som dessutom är kostnadseffektivt, för att förebygga stölder. Observant personal med en naturlig nyfikenhet är naturligtvis det bästa med komplettering av en säkerhetsplan och en enklare hotbildsanalys. Placeringen av föremålen har även en stor betydelse och att man i övrigt gör allt för att inte underlätta för tjuven. Stegar, verktyg etc. ska inte vara alltför lättåtkomliga medan fasaden badar i ljus och skymmande beväxning är tuktad.

Gärningsmännen delas ofta in i sex separata kategorier där syftet med gärningen kan skilja sig åt. Oftast är dock vinningen drivkraften bakom en stöld. Den ensamme gärningsmannen, den besatte samlaren, den interne tjuven, tjuven som tar tillfället i akt (opportunisten), kriminella gäng och sist men inte minst den organiserade brottsligheten representerar de olika kategorierna. De olika kategoriernas framfart ställer olika krav på säkerheten där den interne tjuven är den svåraste att skydda sig mot.

Bekämpning av kulturarvsbrott har kanske inte varit ett prioriterat område för de rättsvårdande myndigheterna. I dagarna har dock tre brottsutredare anställts på NOA för att specifikt ta sig an området. De kompletteras med en samordnare. Det är mycket angeläget att vi tillsammans tar oss an området som sådant – ni som experter och vi som representerar de brottsbekämpande myndigheterna.

SSF Stöldskyddsföreningen – oberoende säkerhetsrådgivare

Håkan Hedlund, Stöldskyddsföreningen

SSF Stöldskyddsföreningen är en oberoende ideell förening som förebygger brott och verkar för ett tryggare samhälle i samverkan med bland annat polis och försäkringsbolag. SSF har arbetat med säkerhetsfrågor och oberoende kostnadsfri rådgivning sedan 1934. På uppdrag av Svensk Försäkring är SSF normutfärdare inom säkerhetsområdet. Många kravställare refererar till regelverken för inbrottskydd (SSF 200) och projektering av inbrottslarm (SSF 130).

Leverantörer av säkerhetslösningar kan certifiera produkter och tjänster mot normerna och därmed visa marknaden att ställda krav är uppfyllda.

HELHETSPERSPEKTIV

The diagram is a circular model with a central blue circle labeled 'Säkerhetsmedvetande'. Surrounding it are five segments: 'Personell säkerhet' (top-left), 'Policies och säkerhetsrutiner' (top-right), 'Informations-säkerhet/IT-säkerhet' (right), 'Mekanisk säkerhet' (bottom), and 'Elektronisk säkerhet' (left).

© SSF 2016

Från Håkan Hedlunds presentation.

För att skydda tillgångar och vidta rätt förebyggande åtgärder är det viktigt att göra en ordentlig risk- och behovsanalys, det vill säga kartlägga och bedöma de angrepp som kan komma att ske mot ett visst objekt (föremål, byggnad etc.). Man bör också kontrollera vilka krav t ex ett försäkringsbolag ställer för skydd av objektet. Därefter kan ett relevant skydd etableras.

Många gånger saknas kunskap om vilka normer och regler som finns vilket medför att risker och kravnivåer inte tas om hand på rätt sätt. Det kan i sin tur leda till att upphandlingen av säkerhetslösningar antingen blir för avancerad och därmed onödigt kostsam eller så blir den bristfällig, vilket kan orsaka skador och förluster.

Det är således viktigt att skaffa sig kunskap för att vidta relevanta förebyggande åtgärder. SSF Stöldskyddsföreningen erbjuder bland annat utbildning, rådgivning och konsultation för att säkerställa rätt val av säkerhet för olika skyddsbehov. Här ges en rad exempel på hur normer och certifiering kan hjälpa säkerheten för din verksamhet. <https://www.stoldskyddsforeningen.se/foretag/>

Sikkert og bevisst!

Ingrid Louise Flatval, seniorrådgiver, Norsk Kulturråd

Norsk kulturråd har oppgaver knyttet til utvikling, forvaltning og rådgiving på museumsfeltet. En viktig del av forvaltningen er knyttet til mål- og resultatstyring og innebærer innsamling, bearbeiding og publisering av statistikk fra norske museer. Statistikken gir blant annet informasjon om museenes sikringsplaner, tyveri- og brannhendelser.

Kulturrådet forvalter den statlige tilskuddsordningen for sikring av museer som ble opprettet etter brannen i Erkebispegården i Trondheim i 1983. Frem til i dag har nærmere 180 millioner norske kroner blitt tildelt til sikringstiltak ved museer over hele landet. Kulturrådet (og tidligere ABM-utvikling) har også i en årrekke arrangert kurs og seminarer flere steder i Norge om sikring. I 2015 utarbeidet Kulturrådet en veiledning for ROS-analyse for norske Museer. Formålet med denne veiledningen er å hjelpe museene med å gjennomføre en ROS-analyse. Våren 2015 lanserte vi et eget søkbart program for sikring; ROS-analyser (risiko- og sårbarhet) og sikringsplaner.

KLASSE	KONSEKVENS				
	Ubetydelig 1	Mindre 2	Betydelig 3	Alvorlig 4	Svært alvorlig 5
SANNSYNLIGHET	Hyppig 5	Orange	Red	Red	Red
	Moderat 4	Green	Orange	Red	Red
	Sjelden 3	Green	Green	Orange	Red
	Svært sjelden 2	Green	Green	Green	Orange
	Ekstremt sjelden 1	Green	Green	Green	Orange

Från Ingrid Louise Flatvals presentation.

Kulturrådet forvalter også ordningen for statlig forsikring av gjenstander som lånes fra utlandet til utstillinger i Norge. Ordningen gir norske museer og gallerier mulighet til å vise utenlandske utstillinger av høy kvalitet. I forbindelse med behandling av søknader stilles det en rekke krav knyttet til sikkerhet under transport og utstilling. Kulturrådet deltar også aktivt i det nylig opprettede nasjonale forumet for kriseberedskap og restverdiredning (FORK).

Kulturrådets inntrykk er at mange museer har et godt fokus på sikring, med tilfredsstillende sikringsplaner som følges opp med både prioriterte tiltakslistene og sikringsøknader. Men situasjonen er ujevn. Det er flere museer som i for liten grad prioriterer denne delen av forvaltningsansvaret. Vi ser derfor at det er behov for en sterkere bevissthet ved flere museer i arbeidet med sikring.

<http://www.kulturradet.no/museum/sikringsmidler>

http://www.kulturradet.no/kalender/hendelse/-/sikkert-og-bevisst-20_02_2015

<http://www.kulturradet.no/vis-publikasjon/-/risiko-og-sarbarhetsanalyse-ros-analyse>

<http://www.kulturradet.no/museum/fork>

<http://www.kulturradet.no/museum/statlig-forsikring>

Så förebygger vi stölder i hembygdsföreningar

Carolina Svensson, försäkringsförmedlare, Sveriges Hembygdsförbund

De flesta hembygdsföreningar är ideella föreningar med ideellt arbetande funktionärer. Det ställs stora krav på funktionärerna som skall underhålla hus, vårda samlingar och bedriva olika former av utåtriktad verksamhet som ekonomiskt ska bidra till hembygdsgården.

Föreningar som är medlemmar i Sveriges hembygdsförbund kan försäkra sina hembygdsgårdar och sin lösegendom genom Hembygdsförsäkringen. På försäkringskansliet arbetar vi med att teckna in försäkring för nya försäkringstagare, svarar på villkorsfrågor och arbetar intensivt med att förebygga skador. Vi producerar också informationsmaterial som skraddarsys till hembygd-föreningars specifika frågeställningar och behov. För att nå de ideellt arbetande funktionärerna använder vi ett språk som är så lite ”försäkringstekniskt” som möjligt. Vår erfarenhet är också att vi bäst når fram med information och nya kunskaper genom fysiska möten runt om i de olika länsförbunden.

Många föreningar har en konflikt i att vilja exponera sina föremål, vad är annars vitsen med att bevara föremål om de inte visas upp, och samtidigt inte locka fram tjuven ur sin håla. Föremålen har ibland inte bara ett högt affektionsvärde utan också ett ekonomiskt värde som kan vara av intresse. Öppna visningar och utställning av föremål och samlingar på internet kan vara en marknadsföring som inte bara får det positiva gensvar man förväntar.

Prioritet nummer ett måste vara att i största möjliga utsträckning skydda de byggnader och föremål man har bevarat för eftervärden mot inbrott-, brand-, vattenskador och miljöpåverkan. Återkommande invändningar är dock att brandsläckare inte är snygga, utrymningsskyltar inte passar in i miljön samt att reglering av fönster och dörrar gör våld på det, kanske, byggnadsminnesskyddade huset. Det är en avvägning att försöka behålla sin egendom så intakt som möjligt med insikt om att man vid en skada endast får ekonomisk ersättning från försäkringsbolaget. Själva föremålen är ofta för evigt på avvägar eller förstörda.

Tillsammans med försäkringsgivaren Länsförsäkringar i Halland arbetar vi också med att genom ekonomiska incitament få föreningarna att förebygga skador. Investeringsbidrag lämnas till brand-, vatten- och inbrottslarm. Har larmet varit i funktion vid skadetillfället reduceras eller elimineras också självriskan. Därutöver lämnas rabatt på försäkringspremien på en rad förebyggande åtgärder.

”Cold case” – Erfarenheter av insiderstölderna på Kungl. biblioteket

Greger Bergvall & Jan Ottosson, bibliotekarier, Kungl. biblioteket

Greger Bergvall har ansvar för de äldre kartsamlingarna, men arbetar även med bildsamlingarna. Sedan 2011 har han arbetat med bokstölderna på biblioteket och försöker återbörda de böcker som stals mellan 1995-2014. Jan Ottosson ansvarar för bibliotekets antikvariska förvärv samt arbetar också sedan 2011 med att försöka återbörda de böcker som stals mellan 1995-2004.

I oktober 2003 fick Kungliga biblioteket en fråga via e-post från en forskare som gratulerade biblioteket då vi var en av de få bibliotekssamlingar i världen som äger den sällsynta boken ”Das Illustrirte Mississippithal” av Henry Lewis. Forskaren ville ha bibliografiska uppgifter om bibliotekets exemplar, men när vi sökte efter det i samlingarna så fanns det inte på plats... Som en följd av detta initierades en hemlig inventering, beordrad av en grupp chefer, som så småningom visade på luckor i samlingarna och att biblioteket hade drabbats av insiderstölderna.

Mellan åren 1995-2004 stals minst 62 böcker av chefen för Handskriftssamlingarna. Stölderna polisanmäldes 2004, chefen häktades och förhör hölls. Tyvärr släpptes han så småningom ur häktet i väntan på rättegången och begick självmord genom att spränga sin lägenhet på Surbrunnsgatan.

Polisutredningen fokuserade efter detta istället på häleribrottet och ljuset riktades mot auktionshuset i Tyskland som sålt alla böckerna. Trots många ledtrådar

och bevis lades förundersökningen tyvärr ned 2006. Bokstölderna blev efter det ett ”cold case” och begravdes i bibliotekets arkiv utan några försök till att återbörda de böcker som stulits.

År 2011 upptäcktes en av de stulna böckerna till salu i New York, på webbplatsen hos en bokhandlare som köpt boken då den vandrat vidare längs kedjan av köpare. Detta blev den första boken av sju som hittills har återbördas till biblioteket och biblioteket arbetar fortfarande för att återbörda övriga stulna böcker.

År 2014 lyckades vi övertyga åklagare att återuppta förundersökningen och har också samarbetat med polisen i flera andra europeiska länder. Vi har även samarbetat med åklagare i USA och FBI.

Under dessa år har vi lärt oss en hel del om insiderstölderna och hur man som kulturavsnitt kan samarbeta med polis och åklagare. Vi har också lärt oss

Stora läsesalen, Kungl. biblioteket. Foto: Istvan Borbas, Kungl. biblioteket (CC BY-NC-ND).

mycket mer om våra samlingar, så som utförligare provenienser och hur viktigt det är för kulturinstitutioner att vara transparenta och öppna om de drabbas av stölder.

Vi har också från insidan sett hur marknaden agerar vid försäljning. Hur säljan det ställs frågor om proveniens eller att säljares identitet inte kontrolleras. Flera av marknads aktörer uppfyller helt enkelt inte de etiska regler som deras egna branschorganisationer föreskriver. Då alla de böcker som stals från biblioteket är mycket intressanta för den internationella marknaden så har vi även lärt oss hur olika länders rättssystem fungerar och hur detta påverkar arbetet med att återbörd det stulna kulturarvet.

Stölder från svenska kyrkor 1995–2014

Rickard Isaksson & John Rothlind, Svenska kyrkan

Stiftsantikvarie Rickard Isaksson och kulturarvssamordnare John Rothlind berättade om de stölder som drabbade kyrkor i Norrland under åren 1994–2004 och i Mellansverige 2010–2014.

Sammanfattar man stölderna i de norrländska kyrkorna blir det inbrott i 43 kyrkor, ungefär 200 föremål av kulturhistoriskt värde stulna, varav 100 har återfunnits, identifierats och har kunnat återföras till församlingarna. Förutsättningen för detta var bra polisarbete i samverkan med antikvarisk kompetens inom Svenska kyrkan. De drabbade länen i Norrland var Västerbottens och Gävleborgs län men det var i Jämtlands och i Västernorrlands län som de flesta stölderna ägde rum. Den andra stöldvägen i Mellansverige drabbade Gävleborgs, Dalarnas, Östergötlands och Värmlands län. Det rör sig om 5 inbrott, av 41 stulna kulturföremål har 26 återvänt till sina ursprungliga församlingar eller finns i säkert förvar. Det finns fortfarande goda förhoppningar om att 12 föremål ska kunna återföras. Tre föremål kan däremot betraktas som förlorade. En spanjor har dömts och fällts i två omgångar som skyldig till både de norrländska kyrkstölderna och till inbrotten i kyrkorna i Mellansverige.

Från Evertsbergs kapell stals 2013 elva medeltida skulpturer, vilka omedelbart efterlystes via Interpol. Drygt ett år efter kunde två tyska konsthistoriker identifiera dessa skulpturer i en auktionskatalog. Genom den kontakt som de hade inom Svenska kyrkan, blev Rikskriminalpolisen (numera NOA) omedelbart informerade om denna upptäckt. Därmed gavs polisen möjlighet att starta en utredning och för Internationella åklagarkammaren att driva ärendet vidare i samverkan med de länder som kom att beröras. Att Evertsbergs-skulpturerna hade kunnat identifieras kom att bli helt avgörande. De blev ingången för den omfattande utredning som kom att leda vidare till att samtliga under perioden 2010–2014 stulna kyrkliga föremålen kunde spåras ute på den internationella konstmarknaden. Några ljusstakar stulna redan 1994–2004 och ett stort antal föremål från hembygdsgårdar kunde även identifieras och återföras.

Vad var det som stals i kyrkorna? Frekventa föremålskategorier var tavlor, lampetter, ljuskronor, ljusstakar, dopfuntsinlägg, votivskepp. Men det mest utmärkande för de två stöldvägorna var de medeltida och de efterreformerta träskulpturerna.

Det rörde sig om fristående skulpturer eller skulpturer som en del av ett altarskåp, predikstol eller en altaruppsats.

Den mest relevanta frågan är hur detta kunde hända? Polisen trodde det rörde sig om olika gärningsmän, Riksantikvarieämbetet om satanister och Säpo hade fokus på terrorister. Dokumentationen hos församlingarna kunde absolut ha varit avsevärt bättre, vilket också skulle ha förenklat flera av de efterföljande processerna. Men svaret på frågan kretsar framförallt kring girighet. Lärdomen är att tillfället att tjäna pengar fanns då och det finns idag. Föremålen finns i offentliga rum, de utgör en viktig del av det kyrkliga kulturarvet. De har ett marknadsvärde och har upprepat visat sig vara möjliga sälja på de auktionshus som gärna kallar sig ”välrenommerade”. Etiska regler inom auktionvärlden, som skäligen omsorg vid utredning av konstföremålens proveniens eller om de är efterlysta som stulna, har inte fungerat i dessa fall. Ett tillgängligt och ett säkert kyrkorum ställer stora krav på Svenska kyrkan men också på myndigheter och de som handlar med äldre föremål, att hela tiden arbeta med frågan.

De efterföljande processerna för Svenska kyrkan handlade om att bistå polisen i deras arbete med antikvarisk expertkunskap. Svenska kyrkan har egen antikvarisk expertis på olika nivåer och inom olika områden samt ett omfattande externt nätverk. Den lilla grupp som snabbt bildades tog fram föremålsdata kring det stulna och identifierade det som efter husrannsakan togs i beslag. I identifieringsarbetet måste även andra experter kopplas in, t.ex. metall. Även Antikvarisk topografiska arkivet (ATA) var en nyckel till flera av föremålen.

K-SÄK, ett nätverk för kulturarvssäkerheten i Stockholm

Stefan Anderberg, Säkerhetschef SHMM & Anders Hansson, Säkerhetschef NRM

I samband med en större bevakningsupphandling för flera museer i Stockholm 2013 så väcktes frågan om behovet av ett nytt forum för att diskutera gemensamma trygghets- och säkerhetsfrågor.

Många museer, arkiv, bibliotek och andra publika platser med samlingar har idag små organisationer med begränsade resurser och behovet av samverkan och stöd inom sektorn är stort.

- K-SÄK bildades i juni 2015
- Deltagare är ”säkerhetsansvariga eller personer som handhar säkerhetsfrågor på främst offentligt finansierade museer och kulturarvsinstitutioner i Stockholmsområdet”.
- Möten sker ungefär 3 gånger per år
- Vid möten diskuteras gemensamma aktuella problem/möjligheter inom området samt ett gemensamt tema/föredrag.
- Nätverket är ett informellt nätverk utan styrelse, stadgar och ekonomi

K-SÄK

Ett nätverk för kulturavssäkerhet i Stockholm

Under 80–90-talet var Kulturrådet en samordnare i museisäkerhetsfrågor. Flertalet skrifter, utbildningar och samarbeten genomfördes.

Under många år samarbetade Kulturrådet med museernas samarbetsorgan för säkerhetsfrågor: SAMSÄK

Från Stefan Anderbergs & Anders Hanssons presentation.

Kontaktpersoner K-SÄK:

Samordnare, Stefan Anderberg SHMM, stefan.anderberg@shmm.se

Administratör, Marie Wall SMM, marie.wall@maritima.se

Astrolabiets återkomst – unikt stulet föremål återlämnat till Skoklosters slott

Lotta Lindley, slottsfogde och konservator, LSH, Skoklosters slott

”Hello, jag heter Cristopher Marinello och ringer från The Art Loss Register. Vi har funnit ert stulna astrolabium och undrar när vi kan komma och lämna tillbaka det?” Nästan så gick det till då det mycket värdefulla och unika astrolabiet återkom till Skoklosters slott och kunde stoppas ner i sitt originalschatull. Ett astrolabium är ett raffinerat mätinstrument som kan mäta hur högt över horisonten solen eller en stjärna är. Eller så vet man vad tiden är och kan räkna ut var på jorden man befinner sig. De användes inom sjöfart, krigföring och astronomi som ett behändigt och avancerat planetarium i fickformat. Det astronomiska astrolabiet, som är ett av få bevarade i världen, finns nu åter i Carl Gustaf Wrangels samlingar i Skoklosters slott, tack vare idogt förhandlande mellan den italienske säljaren och chefen för The Art Loss Register (ALR), Christoffer Marinello. Astrolabiet är tillverkat 1590 i Tyskland av Martin Weiler. Det hade tidigare rapporterats stulet via Interpol till ALR, som har en internationell databas över stulna föremål. ALR bevakar auktioner och internethandeln världen över och söker träffar från databasen.

Det har på olika sätt försvunnit flera föremål från Skoklosters slott, något som är både pinsamt att prata om och säkerhetsmässig inget man vill skylta med. På 50-talet, då Skoklosters slott fortfarande var i privat ägo, meddelades en pistol, av ett par, från Wrangels rustkammare försvunnen. 50 år senare dök pistolen upp på ett auktionshus i London till ett utrospris på 160 000 SEK. The Metropolitan museum of Art New York var mycket intresserade att av att bjuda på den. Skoklosters slott försökte

på alla sätt tala om för dem och säljare att det var oetiskt att bjuda på ett stulet föremål och att den borde återbördas till Skoklosters slott. Dessvärre hittade aldrig polisen en stöldanmälan som kunde bekräfta föremålet som stulet. En privatperson köpte pistolen för en miljon kronor och skänkte den till The Metropolitan museum. Där står den nu, utställd i en egen monter, med proveniens Skoklosters slott.

Att arbeta i ett miljömuseum kräver extra insatser i arbetet med säkerhet jämfört

med ett montermuseum. Det är inte bara föremålen som ska skyddas utan även all inredning samt byggnaden i sig. En dyrbar orientalsk matta som låg på ett bord i utställningslokalen på Skoklosters slott, skyddad av en grind, försvann en vanlig dag under öppetsäsongen. Ett obehagligt ögonblicks verk av en vanlig besökare är ändå ovanligt. Betydligt vanligare är det att stölder sker av personer med nycklar.

Hur som helst så är vi mycket glada och tacksamma över att vi har fått tillbaka ett föremål som har betydelse för just vår samling. Att vi med dagens nya tekniker lättare och snabbare kan samarbeta världen över med att skydda vårt gemensamma kulturarv är en positiv utveckling.

Från Lotta Lindleys presentation.

Kriminalteknisk skyddsmärkning – Kunskapssammanställning utifrån antikvariska bevarandeaspekter

Alissa Anderson, målerikonserverator vid Nationalmuseum (tidigare utredare vid Riksantikvarieämbetet) & John Rothblind, kulturarvssamordnare i Västerås pastorat

Stölder av metaller från kyrkobyggnader, byggnadsminnen, och metallskulpturer utomhus är idag ett stort problem. Ett sätt som har föreslagits för att till viss del kunna förebygga stölderna är att kriminaltekniskt märka metallen. Under 2014 genomförde Riksantikvarieämbetet en förstudie i samarbete med Svenska kyrkan kring de antikvariska aspekterna av kriminalteknisk skyddsmärkning. Syftet var att kartlägga kunskapsläget samt ta fram ett informationsunderlag som är specifikt riktad till förvaltare av kulturhistoriska objekt.

För att en produkt ska kunna klassas som "kriminalteknisk" måste den innehålla en unik kod som kan bli identifierad av ett laboratorium. Det finns idag ett antal etablerade företag som tillhandahåller kriminalteknisk skyddsmärkning på den

svenska marknaden, produkterna kallas ibland även märkDNA eller DNA-färg. Den identitetsunika tillsatsen varierar beroende på tillverkare och märke. Den testnorm som idag finns för kvalitetssäkring av kriminaltekniska skyddsmärkningar, PAS 820:2012 (Public Availability Specification), bestämmer endast den tid som avläsbarheten av den identitetsunika koden kan garanteras till, men säger inget om hur hela produkten åldras över tid.

Från Alissa Andersons & John Rothlinds presentation. Foto: John Rothlind (CC BY).

Inom kulturvården är förvaltarna måna om att inte tillföra ett obeprövat eller skadligt material till kulturhistoriskt värdefulla objekt. För att ett material skall anses lämpligt inom kulturvårdssammanhang bör det inte påverka det märkta objektet negativt, varken idag eller över lång tid. En negativ påverkan skulle kunna vara att det kulturhistoriska materialet bryts ner snabbare på grund av åtgärden eller att märkningen orsakar en fysisk eller estetisk förändring av objektet. I förstudien framkommer att det i dagsläget är oklart hur de olika komponenterna i kriminalteknisk skyddsmärkning kan påverka nedbrytningen av de exteriöra metallytorna. Det krävs också mer kunskap om märkningsmaterialens beständighet, exempelvis hur de påverkas av utomhusfaktorer. En annan oklarhet ligger i hur information som berör säkerheten av kulturhistoriska objekt förvaltas.

Läs mer i Riksantikvarieämbetets Värda Vål-blad *Kriminalteknisk skyddsfärg*:

<http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/8605>.

Läs även mer i förstudierapporten *Kriminalteknisk skyddsmärkning, kunskapssammanställning utifrån antikvariska bevarandaspekter*:

<http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/7762>

Polisens pilotprojekt MärkDNA

Ulf Malmqvist, Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen, Utvecklingscentrum Stockholm

Modern stöldskyddsmärkning med MärkDNA är flexibel och effektiv och ger en spårbarhet som avskräcker kriminella. MärkDNA-märkning är osynlig men görs spårbar då märkningen belyses med UV-ljus. Gods kan spåras och polisen kan binda gods- och individ till unika brott vilket på sikt leder till ökad förmåga att klara upp brott. Samtidigt ökar risken markant för kriminella i flera led att knytas till specifikt brott.

Utvärdering av Malmö Högskola visar att metoden MärkDNA minskar risken för inbrott i området med 40 procent.

Polisens godsspaning

Jan-Åke Törnhage, Kriminalinspektör, Polismyndigheten, Utredning / Godsspan

Som ett led i utredningsarbetet kring olika typer av stöldbrott är godsspaningen en väsentlig del. Inbrott kan lösas genom att gärningsmannen grips på platsen, att våra tekniker finner spår från gärningsmannen, spår som kan knytas till en specifik person, eller att man kan återfinna det stulna godset.

En förutsättning för det sistnämnda är att den bestulne kan beskriva det stulna godset på ett sådant sätt att det är möjligt att spåra. Detta kan gälla specifika nummer, gravyrer, märkning eller andra kännetecken som gör det möjligt för Polisen att efterlysa, och om möjligt vid ett anträffande, härleda godset till rätt ägare/brott.

Inom de olika Polisregionerna i Sverige finns idag personal som specifikt arbetar med att härleda anträffat gods, så kallade Godsspanare. Dessa har många gånger även till uppgift att bedriva tillsyn över den öppna handeln med begagnade varor. Detta kan röra handeln med guldföremål eller annat stöldbegärligt gods. Handlare, enskilda eller exempelvis auktionsföretag, skall vara registrerade hos Polisen. I och

med att de är registrerade står de under Polismyndighetens kontroll. Detta innebär att de kan beläggas med olika krav på upprättande av kvitton, överlämnande av kvittokopior på inköpt gods till Polisen, samt ge Polisen tillträde till lokaler som omfattas av handeln. (SFS 1999:271, SFS 1999:272). Godsspanaren skall även upparbeta kontakt med, och bedriva tillsyn av pantbanker. (Pantbankslagen SFS 1995:1000).

Polisens Godsspanare bidrar även vid husrannsakingar där de kan bidra med sin erfarenhet avseende möjligheterna att spåra och härleda gods samt även kunna ge ett preliminärt besked om föremål exempelvis är tillverkad i riktigt guld, eller på annat sätt kan bedömas utgöra ett större värde. Rutiner för godsefterlysningar, nationella och internationella, är även ett område som Godsspanaren skall ha god kunskap om.

Från Jan-Åke Törnhages presentation.

Hur påverkas vi i Sverige av det som sker med kulturarvet i Syrien och Irak?

Ingela Chef Holmberg & Erika Hedhammar, Riksantikvarieämbetet

Vi har de senaste åren sett en upptrappning i förstörelsen av kulturarv i länder som Irak, Syrien och Libyen. Det har rapporterats om plundringar, förstörelse av monument och byggnader och avrättningar av personal som arbetar vid kulturarvsplatser. Det är många som anser att handeln med stulna kulturföremål är en stor inkomstkälla för terrorism. Det är omdiskuterat i vilken grad det stämmer, men att det sker handel är säkert.

Vid Riksantikvarieämbetet sker nu ett arbete med att motverka den illegala handeln med kulturföremål. Det handlar dels om att samarbeta med tull, polis och andra myndigheter och organisationer som berörs och dels om att informera. Det är viktigt att uppmärksamma frågan inom antik/auktionsbranschen samt för samlare och museer. I april 2015 träffades de nordiska kulturministrarna. Där uttrycktes en stark vädjan till alla i Norden – expertmiljöer, samlare och näringsidkare – som konsthandlare, antikvariat och museer – att vara särskilt aktsamma rörande handel av föremål från Syrien och Irak. I december 2015 hölls en samnordisk konferens i Oslo mot illegal handel med kulturföremål. Mötet utmynnade i en slutrapport som ligger på den norska hemsidan kulturkrim.no.

Med anledning av detta som händer i Syrien och Irak kom det ut FN resolution 2199 i februari 2015 som handlar bl.a. om att stoppa försörjningen till grupper som IS genom att strypa och förhindra handel med olja, vapen och kulturföremål. Dels fördömer man att de överhuvud taget förstör kulturarv och religiösa lämningar, sen menar man på att detta är något som finansierar deras verksamhet.

Internationellt finns det flera informationskampanjer rörande skydd och få upp

Svenska delegationen på Nordisk konferens mot illegal handel med kulturföremål, 2–3 december 2015. Nasjonalbibliotek Oslo. Foto: Haakon Vinje, Kulturdepartementet, Norge (CC BY-SA).

ögonen rörande den illegala handeln. ICOM (International Council of Museums) har tagit fram listor över föremålsgrupper som kan tänkas vara i risk. UNESCO kampanj Unite for Heritage startade under 2015, en kampanj som ska använda kulturarvet som enande faktor.

Riksantikvarieämbetet har fått ett nytt regeringsuppdrag där vi under våren 2017 ska redovisa vilka åtgärder och initiativ som har vidtagits för att förebygga och förhindra illegal handel med kulturföremål.

Presentationerna från seminariet

Presentationerna från seminariet finns tillgängliga på Kulturvårdsforum:

<http://www.kulturvardsforum.se/group/stolder-och-kulturarv/page/dokumentation-fran-seminariet-stolder-och-kulturarv-16-mars-2016>

Litteraturlista i urval om stölder och kulturarv

Brott mot kulturarvet: förebygga, upptäcka och beivra : redovisning av regeringsuppdrag. 2008. Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Tillgänglig på Internet: http://www.raa.se/publicerat/rapp2008_16.pdf.

Skadeförebyggande arbete: för säkerhets skull. 2015. P. Drougge (red.). Sveriges hembygdsförbund, Stockholm.

Elwér, S. 2005. *Brottsplats kyrkan*. Brottsförebyggande rådet (BRÅ), Stockholm. Tillgänglig på Internet: <http://www.bra.se/bra/publikationer/arkiv/publikationer/2005-10-14-brottsplats-kyrkan.html>.

Johansson, H. S. & Korsell, L. 2012. *Förebygga illegal utförelse av kulturföremål*. Brottsförebyggande rådet (BRÅ), Stockholm. Tillgänglig på Internet: <http://www.bra.se/bra/publikationer/arkiv/publikationer/2012-07-03-forebygga-illegal-utforsel-av-kulturforemal.html>.

Korsell, L. & Källman, L. 2008. *Kulturarvsbrott*. Riksantikvarieämbetet, Brottsförebyggande rådet och Statens kulturråd, Stockholm. Tillgänglig på Internet: <http://www.bra.se/bra/publikationer/arkiv/publikationer/2008-10-01-kulturarvsbrott.html>.

Korsell, L. 2006. *Cultural heritage crime – the Nordic dimension*. Brottsförebyggande rådet (BRÅ), Stockholm. Tillgänglig på Internet: <http://www.bra.se/bra/bra-in-english/home/publications/archive/publications/2006-06-05-cultural-heritage-crime.html>.

Handbok i katastrofberedskap och restvärdesräddning (RVR): för konst- och kulturhistoriska samlingar, byggnader och miljöer. 2011. L. Nilsen (red.). Version 1.3 Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Tillgänglig på Internet: <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/250>.

Mandergrehn, K. & Anderson, H. 2013. *Kulturarvsbrott och konstförfälskning: [en beskrivning av en brottslighet som berör alla. 1. uppl. Stockholm: Rikspolisstyrelsen. Tillgänglig på Internet: <https://polisen.se/Aktuellt/Rapporter-och-publikationer/Forebygga-brott/Publicerat-brottsforebyggande/Kulturarvsbrott-och-konstforfalskning/>*

Användbara länkar om stölder och kulturarv

Kulturvårdsforum – grupp för stölder och kulturarv:

<http://www.kulturvardsforum.se/group/stolder-och-kulturarv>

Nordisk fagkonferanse om ulovlig handel med kulturgjenstander:

www.kulturkrim.no

Hembygdsförsäkringen, skadeförebyggande arbete:

<http://www.hembygd.se/om-shf/service/forsakring/skadeforebyggande-arbete/>

Riksantikvarieämbetets Vårda väl-blad:

<http://www.raa.se/vardaval>

Databaser

Interpol: <http://www.interpol.int/Crime-areas/Works-of-art/Works-of-art>

Art Loss: <http://www.artloss.com/>

Larmtjänst, efterlysta objekt, antikviteter och konst:

<http://www.larmtjanst.se/Efterlysta-objekt/Antikviteter/>

Stolen book: <http://www.stolen-book.org/index.php>

Grupper som arbetar med stöldförebyggande åtgärder

Föreningen SäkForum: www.sakforum.se

Museum Security Network: <http://www.museum-security.org/>

International Committee for Museum Security (ICOM-ICMS):

<http://network.icom.museum/icms/>

Övrigt

Association for Research into Crimes against Art: <http://www.artcrimeresearch.org/>

Art-Crime Blog: <http://art-crime.blogspot.se/>

Alla länkar på dessa två sidor kontrollerades 2016-06-30.

Stölder och kulturarv

16 mars 2016, Naturhistoriska riksmuseet

PROGRAM	
09.00	KAFFE OCH REGISTRERING
Brott mot kulturarvet: Vilka arbetar med frågan?	
09.30	Riksantikvarieämbetets arbete med stölder och kulturarv <i>Maria Adolfsson & Erika Hedhammar, Riksantikvarieämbetet</i>
	Hotet mot vårt kulturarv – erfarenheter och visioner <i>Kenneth Mandergrahn, Polismyndigheten</i>
	SSF Stöldskyddsföreningen – oberoende säkerhetsrådgivare <i>Håkan Hedlund, Stöldskyddsföreningen</i>
	Sikkert og bevisst! <i>Inger Louise Flatval, Norskt kulturråd</i>
	Så förebygger man stölder i hembygdsföreningar <i>Carolina Svensson, Hembygdsförsäkringen</i>
12.00	LUNCH
Stölder som har skett. Vad har man dragit för lärdomar?	
13.00	"Cold case" – Erfarenheter av insiderstölder på Kungl. Biblioteket <i>Greger Bergvall & Jan Ottosson, Kungliga Biblioteket</i>
	Stölder från svenska kyrkor 1995–2014 <i>Rickard Isaksson & John Rothlind, Svenska kyrkan</i>
	K-SÅK, ett nätverk för kulturarvssäkerhet i Stockholm <i>Stefan Anderberg, Historiska museet & Anders Hansson, Naturhistoriska riksmuseet</i>
	Astrolabiets återkomst – unikt stulet föremål återlämnat till Skoklosters slott <i>Lotta Lindley, Skoklosters slott</i>
14.30	KAFFE
Metoder för stöldsäkring	
15.00	Kriminalteknisk skyddsmärkning <i>John Rothlind, Svenska kyrkan & Alissa Anderson, Nationalmuseum</i>
	Polisens pilotprojekt MÄRKDNA <i>Ulf Malmqvist, Polisen</i>
	Polisens godsspaning <i>Jan-Åke Törnhage, Polisen</i>
Internationella kulturarvsbrott	
16.00	Hur påverkas vi i Sverige av det som sker med kulturarvet i Syrien och Irak? <i>Ingela Chef Holmberg, Maria Adolfsson & Erika Hedhammar, Riksantikvarieämbetet</i>
16.30	Seminariet avslutas

